

TRĂSĂTURI DE PERSONALITATE ALE ADOLESCENȚILOR ASISTAȚI ÎN INSTITUȚII REZIDENȚIALE

Conțiu Tiberiu Șoitu^[1]

Rezumat

Articolul urmărește descrierea trăsăturilor motivaționale și afective de personalitate ale adolescenților îngrijiți în centre de plasament. Analiza se bazează pe compararea rezultatelor la testarea psihologică între adolescenți din centre de plasament și adolescenți crescuți în familiile de origine. Analiza datelor ne-a confirmat existența mai multor surse de influență. S-au înregistrat diferențieri determinate atât de mediul urban sau rural, de sexul adolescenților, cât și de statutul de tânăr instituționalizat sau crescut în familia de origine.

Cuvinte cheie: adolescent, centru de plasament, personalitate, motivație, afectivitate.

Studiul nostru pornește de la ipoteza existenței unor diferențe în dezvoltarea personalității adolescenților din centrele de plasament în comparație cu cei care trăiesc în cadrul familiilor de origine (Șoitu, 2004). Sursele posibile ale acestor deosebiri se pot situa în evenimentul traumatizant care a determinat instituționalizarea: pierderea părinților. Indiferent că separarea s-a produs prin deces, abandon, decădere din drepturi a părinților, încredințare temporară, pierderii în sine i se atribuie de către psihologi numeroase efecte negative asupra dezvoltării psihice, cu ecou pe termen mediu și lung (Johnson, Alice; Edwards, Richard; Puwak, Hildegard 1993; Institutul mamei și copilului 1991; Stephenson, P.; Anghelescu, C.; Stativa, E.; Pasti, S 1997; Burke, M.A. 1995).

O altă posibilă influență în dezvoltarea personalității poate fi reprezentată de condițiile de viață din instituții (Chakrabarti, Mono; Hill

---

[1] Conferențiar universitar doctor, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași, Bulevardul Carol I nr. 11, 700506, tel.: 0232201372, e-mail: soituconțiu@yahoo.com.

Malcolm 2000; Helsinki Watch, 1990; International Children's Rights Monitor 1993; Tolfree, David 2000;). Acestea au cunoscut numeroase și radicale schimbări în bine pe parcursul ultimilor ani. Cu toate acestea, atenția și îngrijirea sunt mai puțin personalizate, adaptate la specificul copilului, decât în familie. În ciuda eforturilor de reproducere cât mai fidelă a unui mediu familial, instituția păstrează diferențe marcante, atât prin structură, mod de organizare cât și prin rolurile și responsabilitățile care revin personalului (comparativ cu părinții) și copilului.

Sexul copiilor poate induce și el diferențe, în special la vârsta adolescenței (Rutter, M 1986; Block, J.H. 1983; Dweck, C.S.; Davidson, W.; Nelson, S.; Enna, B. 1978). Decalajul de dezvoltare psihică și fizică între băieți și fete fiind în defavoarea celor dintâi.

Ultima variabilă independentă luată în calcul este reprezentată de mediu. Diferențele de dezvoltare economică și culturală între mediul urban și rural din România pot produce influențe în dezvoltare și motivație atât copiilor din familii cât și celor din centrele de plasament. În cazul instituțiilor, distanța față de o localitate urbană (în special față de municipiul Iași, pentru studiul nostru) le face dezirabile sau indezirabile pentru specialiști. Astfel se pot explica gradele diferite de ocupare a posturilor cu personal calificat. În cazul instituțiilor situate în municipiu, posturile de psiholog, psihopedagog, logoped, medici, asistenți sociali sunt acoperite cu personal calificat iar o parte din pozițiile care necesită studii medii sau post-liceale beneficiază de specialiști cu o calificare superioară cerințelor. În opoziție, în centrele de plasament din mediul rural, numărul profesioniștilor calificați este inferior necesarului.

Subiecții

Loturile studiate cuprind 282 de subiecți și sunt omogene din punctul de vedere al vârstei. În momentul începerii testării, copiii aveau între 13 ani și 6 luni și 14 ani și jumătate.

Componenta, în funcție de apartenența la lotul experimental (adolescenți din centrele de plasament) sau la lotul de control (adolescenți proveniți din familii), sex și mediu este următoarea:

Total: 282 adolescenți, din care 113 din centre de plasament/169 din familii; 142 urban/140 rural; 138 băieți/144 fete.

Lotul experimental: (total 113 adolescenți)

- 63 băieți și 50 fete
- 54 urban și 59 rural
- 30 băieți urban
- 23 fete urban
- 33 băieți rural
- 27 fete rural.

Cercetarea s-a desfășurat în 4 centre de plasament (« case de copii » în momentul începerii studiului) din Județul Iași:

- Urban, 2 centre de plasament (30 băieți și 23 fete),
- Rural, 2 centre de plasament (33 băieți și 27 fete).

Lotul de control: (total 169 de adolescenți)

- 75 băieți și 94 fete
- 88 urban și 81 rural
- 45 băieți urban
- 43 fete urban
- 30 băieți rural
- 51 fete rural.

Centrele din mediul rural au fost considerate reprezentative, pentru cele 6 existente în județ, în funcție de următoarele criterii:

- existența unui număr important de copii la vârsta adolescenței;
- distanță față de orașul reședință de județ;
- numărul profesioniștilor cu studii de specialitate.

Adolescenții din familii provin din școlile din Hălăucești și Popricani (în cazul celor din mediul rural) și Școala Generală nr. 43 din Iași. În fiecare dintre aceste școli învățau și copii din centrele de plasament.

Instrumentele

Scara toleranței față de alții (STA) a fost adaptată după William Fey care a pornit în realizarea instrumentului de la studiile lui Carl Rogers. Autorul a observat că pentru majoritatea persoanelor există o relație foarte strânsă între acceptarea de sine și cea a altora: «este foarte posibil ca o persoană cu o autentică acceptare de sine să-i accepte și pe alții, ceea ce-i face pe aceștia să o accepte la rândul lor».

Scara conține 20 de afirmații cu referire la sentimente și atitudini față de alții ce trebuie notate de la 1 (*aproape întotdeauna adevărate*) la 5 (*foarte rar adevărate*). Punctajele mici denotă intoleranță față de ceilalți.

Inventarul de ostilitate (IO) reprezintă o prelucrare a instrumentului conceput de psihologii americani Arnold Buss și Ann Durkee. Măsoară, prin 65 de afirmații ce se cer etichetate ca adevărate sau false, nu numai ostilitatea generală dar și alte 7 categorii. Conform autorilor variantei originale, majoritatea persoanelor au rezultate sub 38 (din maxim 65, ostilitatea fiind direct proporțională cu scorul) iar variabila sex nu modifică punctajele.

Cele șapte categorii ale ostilității măsurabile cu ajutorul inventarului sunt:

- *negativismul* (NE), văzut ca refuzul colaborării ca urmare a impunerii unei forme de autoritate;

- *resentimentul* (RE), invidia (până la ura) față de ceilalți, apariția sau exagerarea unui sentiment de nedreptățire;

- *ostilitatea indirectă* (IN), se manifestă prin afirmații răutăcioase sau glume/farse pe care destinatarul le receptează ca ostile dar rămâne pasiv;

- *atacul* (AS) implică violența fizică reală și dorința de a o folosi împotriva celorlalți;

- *suspiciunea* (SU), implică proiectarea ostilității asupra altora și poate varia de la prudență până la convingerea că toți îi doresc răul;

- *iritabilitatea* (IR) se manifestă – la cea mai mică provocare - prin izbucniri temperamentale pripite, pline de indispoziție și violență;

- *ostilitatea verbală* (VE) presupune verbalizarea – prin conținut și formă de manifestare – a sentimentelor negative față de alții.

Inventarul de depresie Beck conține 20 de grupuri de afirmații dintre care subiectul trebuie să o aleagă pe cea care descrie cel mai bine starea sa din momentul testării. Instrumentul are la origine activitatea clinică a psihiatrului Aaron Beck. Punctajul este direct proporțional cu depresia.

Inventarul de personalitate Eysenck – versiunea septembrie 1997, forma A – ne-a permis măsurarea celor două dimensiuni generale: extroversiune/introversiune (E) și nevrozism/stabilitate emoțională (N).

În accepțiunea autorului inventarului (Hans Eysenck), **extroversiunea** – în opoziție cu **introversiunea** desemnează tendințele de exteriorizare, de noninhibiție, tendințele impulsive și sociale ale unui subiect, iar **nevrozismul** reprezintă hiper-reacția emoțională generală, nervozitatea și predispoziția spre depresie sub efectul stresului.

Motive reale – test proiectiv conceput de Andrei Cosmovici (1972) – constă (pentru fiecare din cele două variante: pentru băieți și pentru fete) în prezentarea a 15 comportamente și situații și câte 6 până la 10 motive capabile a le explica. Alegerile subiecților pot fi grupate în 10 categorii ce au corespondent în tematica lui H. Thomae:

- *Realizarea de sine* – ce vizează obținerea succesului, realizarea aptitudinilor, aspirațiilor în orice domeniu (știință, artă, sport etc.) cu o motivație intrinsecă, a satisfacției procurate pe această cale și fără un substrat material. Scorurile mari pot indica și tendință de fațadă.

- *Ridicarea socială* desemnează ambiția, dorința « de a fi cel mai bun » și, astfel, de a fi respectat de ceilalți.

- *Afinitatea socială* indică altruismul, acțiunile în folosul celorlalți explicate de admirația pentru acela, de dorința de a face bine, de a produce bucurii sau de afecțiunea pentru persoana (persoanele) respectivă.

- *Normativitatea* reunește acțiunile ce au originea într-o obligație, datorie, în respectarea regulilor, acțiuni motivate prin « trebuie... », « este drept... », « este necesar... ». Uneori poate indica și tendință de fațadă.

- *Erotismul* – în relațiile cu sexul opus, indică acțiuni ce fie au ca scop atragerea atenției, prețuirii celui (cele) vizat(e), fie decurg din gelozie.

- *Materialismul* semnifică preocuparea pentru starea materială, bani, pentru obținerea unui câștig.

- *Activarea existenței* este o caracteristică a celor înclinați spre aventură, călătorii, distracții, activități cât mai variate, cu scopul evitării monotoniei și al plictiselei.

- *Compensația* include acțiuni făcute pentru a uita neazuri, pentru a evita singurătatea, gândurile negre sau sentimente de inferioritate. Este prezentă la persoane susceptibile și care trăiesc teama de fi desconsiderate.

- *Agresiunea* indică atât tendința de a insulta, păgubi sau răni pe cineva – din invidie, dorință de răzbunare sau alte motive – cât și preferința pentru spectacole violente.

Măsurarea

Testele au fost aplicate la grupuri de către trei-cinci subiecți cu excepția testului proiectiv, în cazul căruia testarea s-a realizat individual. Ordinea de aplicare a fost constantă: *Motive reale*, *Inventarul de personalitate Eysenck*, *Scara toleranței față de alții*, *Inventarul de ostilitate* și *Inventarul de depresie Beck*. Testarea s-a realizat fără limită de timp, în două reprize (primele două și ultimele trei instrumente aplicându-se grupat) între care a existat o pauză de aproximativ două-trei ore. Durata fiecărei reprize a fost de aproximativ 75-90 minute.

În cazul subiecților din centrele de plasament, testarea s-a realizat la sfârșit de săptămână, în cadrul « programului de curățenie » din instituția rezidențială, pentru adolescenții din familii, întâlnirile s-au desfășurat în săptămâni premergătoare unei vacanțe. Prin această programare s-a încercat evitarea suprapunerii testării peste activități considerate ca fiind foarte importante sau plăcute, așteptate.

A rezultat o schemă experimentală cu trei variabile independente (sex, mediu și lot – proveniența din centru de plasament sau familie) și 21 de variabile dependente (toleranță față de alții, depresie, extroversiune/introversiune, nevrozism/stabilitate emoțională, ostilitate generală, negativism, resentiment, ostilitate indirectă, atac, suspiciune, iritabilitate, ostilitate verbală, realizare de sine, ridicare socială, afinitate socială, normativitate-anxietate, erotism, materialism, activarea existenței, compensație și agresiune).

Rezultate și concluzii

Analiza datelor ne-a confirmat existența mai multor surse de influență. S-au înregistrat diferențieri determinate atât de mediul urban sau rural, de sexul adolescenților, cât și de statutul de tânăr instituționalizat sau crescut în familia de origine.

Adolescenții din mediul instituționalizat au demonstrat, indiferent de sex sau apartenența la un centru de plasament din mediul urban ori rural, câteva diferențe constante. Una dintre acestea este reprezentată de forma agresivă prin care își manifestă ostilitatea, agresivitate care poate fi verbală –injurii, amenințări – poate fi mascată de „nevinovate” farse, păcăleli sau se manifestă în forma sa extremă: atacul fizic direct. Atât pentru lotul complet, cât și pentru selecțiile de subiecți, agresivitatea adolescenților din centrele de plasament a fost de fiecare dată semnificativ mai mare în comparație cu cea a tinerilor din lotul de control. În rândurile adolescenților instituționalizați există diferențe ale agresivității determinate de sex. Fetele din centrele de plasament au scoruri mai mari la ostilitatea generală (obținută prin însumarea scorurilor parțiale ale diferitelor forme de ostilitate), dar ostilitatea agresivă (în special atacul și ostilitatea verbală) este specifică băieților. Această tendință agresivă a adolescenților din centrele de plasament pare să fie o formă de adaptare la condițiile mai dure de mediu, la o colectivitate de dimensiuni medii și mari, în care pot fi considerate deranjante, stânjenitoare, uneori chiar periculoase, nu doar normele impuse de personalul instituției, cât, în special, solicitările care vin din partea colegilor mai mari. Multă vreme s-a perpetuat, ca o tradiție – care poate fi întâlnită și în alte colectivități semi-închise, precum unități militare, internate – obligativitatea corvezilor pe care copiii trebuie să le îndeplinească în folosul celor mai mari. Reacțiile agresive verbale sau fizice au putut apărea și ca urmare a experiențelor de acest tip. Prezența ostilității și agresivității la întregul grup își poate găsi explicația în corelarea clasică dintre frustrare și agresivitate, mediul și experiența de viață a acestor copii fiind saturate de elemente generatoare de frustrare și stres.

În comparație cu adolescenții crescuți în familie, cei din centrele de plasament și-au dezvoltat în mai mică măsură ostilitatea pasivă reprezentată de suspiciune, invidie, resentiment. O parte din explicația acestui fapt o putem găsi în eșecul personalului centrelor de plasament și al școlii în a suplini familia pentru descurajarea manifestărilor agresive. Copiii care au crescut împreună cu propriii părinți au învățat până la această vârstă, printr-un șir de condiționări, că orice comportament considerat „obraznic” de către părinți va fi pedepsit de aceștia.

Sucesiunea de astfel de experiențe a putut determina, la ei, o interiorizare a agresivității, o sublimare a ei în formele nonagresive ale resentimentului și suspiciunii. Suspiciunea, neîncrederea în persoanele necunoscute sau puțin cunoscute le-a fost inculcată copiilor crescuți în preajma părinților lor și ca o formă de protecție față de pericolele potențiale pe care le poate reprezenta orice necunoscut. Pentru copiii din centrele de plasament, necunoscutul, noul, reprezintă o experiență nu doar dezirabilă, ci și căutată, o formă de evadare din monotonia unui mediu cu relativ puține schimbări.

O altă constantă diferențiere între cele două loturi este reprezentată de rezultatele la scala toleranței față de alții. Cu o singură excepție – subiecții din mediul rural, caz în care diferența nu este semnificativă – adolescenții din centrele de plasament înregistrează scoruri semnificativ mai mari la scala lui Fey. Autorul instrumentului afirma că există o legătură directă între toleranța față de alții și autoacceptare. Pentru situația pe care o analizăm, considerăm că această legătură se manifestă mai curând între toleranța față de alții și dorința de a fi acceptat de către ceilalți, alături de dorința copiilor instituționalizați de a se autoaccepta. Toți acești copii, din centrele de plasament, au trăit experiența traumatizantă a pierderii - cel puțin temporare – a părinților: fie că pierderea a survenit ca urmare a decesului (în extrem de puține cazuri) fie a abandonului (în majoritatea situațiilor), fie ca soluție „temporară” de declinare a responsabilităților creșterii propriilor copii de către familii cu surse insuficiente de trai.

Prin manifestarea tolerantă față de alții, adolescenții din centrele de plasament ne indică o continuă căutare a unor (noi) parteneri de relaționare socială a unor persoane a căror acceptare să le demonstreze că pierderea părinților nu li se datorează. Frustrarea produsă de evenimentul care le-a determinat statutul de copil instituționalizat îmbracă numeroase forme. Mulți dintre adolescenți au trecut, cel puțin o dată, prin momente în care considerau că vina abandonului le aparține: nu sunt le fel de buni, de frumoși, de deștepți, dezirabili, în comparație cu alți copii.

Continua căutare a atenției și a afecțiunii din partea celorlalți, în special a adulților, numită adesea și „afectivitate nediscriminatorie”, reprezintă tocmai o continuă încercare de a înlătura sentimentul de

vinovăție, de a-și demonstra lor înșile, dar și celorlalți – în special celor aflați în situații similare – că nu sunt cu nimic mai prejos decât un copil care și-a păstrat familia. În strânsă corelație cu datele obținute la scala toleranței față de alții, sunt și cele rezultate la variabila dependentă „afinitate socială”, măsurată prin testul motivelor reale. Și în acest caz, comportamentul prosocial apare ca specific pentru adolescenții din centrele de plasament. Motivațiile individualiste, precum cele demonstrate de variabila realizării de sine, se regăsesc în mai mare măsură, semnificativă pentru mediul rural, între alegerile tinerilor crescuți în familie. Tot pentru tinerii din familie, de data aceasta doar în mediul urban, este caracteristică invocarea motivelor materiale între principalele aspirații.

Atât pentru loturile complete de subiecți, cât și pentru selecțiile care analizează doar adolescenții din mediul urban sau adolescențele de sex feminin, există diferențe semnificative în alegerea motivațiilor cu substrat erotic din testul proiectiv. În toate situațiile, frecvența mai mare a alegerilor de acest tip aparține copiilor din centrele de plasament. Explicația acestei situații poate fi complexă: pe de o parte, absența obstacolelor reprezentate de supravegherea strictă din partea părinților face posibile discuții mai frecvente pe subiecte cu substrat sexual, cel mai adesea vulgar sau vulgarizat și chiar debutul activității sexuale încă de la această vârstă. Mediul din instituțiile de ocrotire, caracterizat prin grupuri medii și mari de copii și tineri de vârste diferite (de la 3-4 până la 18 ani și peste) și de ambele sexe facilitează transmiterea de informații și deprinderi, experiențe, de la cei mai mari către cei mai mici.

Pentru mulți dintre adolescenți, în special pentru fete, erotismul poate avea și un alt substrat: ei, ele identifică ca una dintre cele mai sigure modalități de împlinire a existenței constituirea unui cuplu fericit. Căsătoria este văzută ca soluția majorității problemelor lor: suplinește vidul afectiv - inițial doar prin partener, ulterior prin copiii care vor beneficia de o îngrijire și o atenție exemplare. Problemele materiale își pot găsi și ele rezolvarea prin întemeierea unei familii, chiar dacă etapele și modalitățile de realizare nu apar cu claritate.

Depresia este una dintre puținele variabile pentru care înregistrăm diferențe semnificative, atât pentru loturile complete de subiecți, cât și

pentru absolut toate selecțiile realizate. În toate situațiile, valori mai mari se înregistrează la adolescenții din centrele de plasament.

Depresia și anxietatea sunt crescute la fete în comparație cu băieții care au însă, și ei, scoruri ridicate la aceste variabile. Motivul poate fi găsit în diferitele forme de abuz pe care adolescenții le-au suferit: neglijare emoțională (consecință aproape inevitabilă a abandonului - sau decesului părinților, implică atât o latură «pasivă»: neîmplinirea nevoilor de bază de afecțiune și confort emoțional dar și o componentă «activă»: izolarea socială prin refuzul contactului cu un prieten sau o rudă a copilului sau închiderea/sechestrarea acestuia în spații strâmte și întunecoase), neglijare fizică (bugetele instituțiilor nu pot asigura în totalitate nevoile de hrană, îmbrăcăminte, locuire, igienă și îngrijire medicală ale copiilor), putându-se ajunge până la abuz fizic (acte de violență deliberată din partea adulților sau a altor copii) sau abuz sexual (de asemeni produs de adulți sau de copii ceva mai mari). Faptul că modelul cultural acceptă mai ușor exteriorizarea anxietății și a emoțiilor puternice la fete/femei decât la băieți/bărbați poate constitui încă o explicație a diferențelor înregistrate.

Depresia (sub numele de «melancolie») era considerată de Freud un răspuns la o pierdere (reală: pierderea părinților, a familiei, a căminului – în cazul nostru) sau simbolică (eșecul – de exemplu, în găsirea unei rezolvări a situației determinate de pierderile reale menționate anterior). Depresia este însoțită de simptome precum tulburări ale apetitului și somnului, modificări ale nivelului energetic (oboseală, moliciune, inactivitate, lipsă de concentrare, probleme ale memoriei sau, dimpotrivă, explozii comportamentale caracterizate de un consum intens de energie). Scăderea stimei de sine – concretizată în sentimente de neputință, neajutorare, vinovăție și auto-acuzare – este o altă caracteristică a depresiei. La extrem, toate acestea pot conduce la sinucidere. Rezultatele par să confirme concluziile lucrării din 1974 a lui Maccoby și Jacklin (apud Lloyd Barbara 1998): fetele au un respect de sine mai puțin accentuat, sunt mai sociabile decât băieții, sunt mai influențabile și mai puțin motivate de reușită.

Comparațiile între cele două grupuri formate după criteriul mediului (urban/ rural) ne permit să observăm valori crescute în mediul urban pentru variabile precum agresivitatea și realizare de sine (motive

reale), care pot indica o formă de egocentrism, dar și valori crescute ale extroversiunii, erotismului și toleranței față de alții. În mediul rural agresivitatea ia formele atacului, punerii sale în act – ca formă a ridicării sociale (de asemeni cu valori ridicate). Preocuparea pentru câștigul material, mai mare în rândurile adolescenților de la Hălăucești și Popricani se poate înscrie aceluiași demers de ridicare socială.

Diferențele induse de mediu se pot explica - în cazul adolescenților din centrele de plasament - în special prin calitatea diferită a îngrijirii acordate în cele două situații: mai precară în cazul satelor, datorită absenței accesului la aceleași resurse – financiare (buget și donații), umane (personal specializat cu studii superioare și medii), educaționale (un număr mai mic de școli și specializări accesibile copiilor din centrele rurale de plasament), culturale și de loisir. Toate acestea – dar și distanța crescută față de instituțiile de coordonare și control – conduc la menținerea diferențelor între cele două categorii de adolescenți instituționalizați.

Analiza cazurilor ne sugerează că mediul instituțional poate influența dezvoltarea personalității adolescentului și prin schimbările periodice dar adesea imprevizibile pe care le produce în cursul vieții individului. Trecherile frecvente dintr-o instituție în alta pot lăsa urme mai puternice decât însăși condițiile de trai din instituție. Această problemă își găsește în prezent rezolvarea prin renunțarea la centrele de plasament «specializate» pe vârste. Subiecții studiului nostru se afla însă în instituții de dinainte de producerea acestei schimbări și – marea majoritate – au parcurs traseul clasic: spital de obstetrică/ginecologie, leagăn, casă de copii preșcolari, casă de copii școlari. Acest șir de schimbări a fost resimțit pe numeroase planuri. Pentru copii a însemnat o periodică readaptare la spații fizice noi și necunoscute, învățarea unor noi regulamente interioare și – poate cel mai important – o periodică pierdere a unor relații. Relații atât cu prieteni, colegi de aceeași vârstă cât și cu adulți care puteau juca pentru el rolul de figuri specifice unei familii. Prin suprapunere peste separarea inițială, efectul pierderilor ulterioare nu poate fi decât marcant.

Schimbările din ultimii ani produse în sistemul de ocrotire a copilului pot conduce într-un viitor relativ apropiat la dispariția problemei sociale reprezentate de copiii instituționalizați din România. Cu toate

acestea, chiar și în cazul celui mai optimist scenariu, influențele produse asupra unui număr mare de persoane vor rămâne pentru câteva decenii. Efectele asupra personalității celor care au cunoscut această formă de îngrijire alternativă familiei îi vor marca în primul rând pe ei dar și pe toți cei care le vor deveni apropiați și – în final – întreaga societate.

Bibliografie

1. Berridge D., Brodie, I. (1998) *Children's Homes Revisited*, Londra: Jessica Kingsley Publishers.
2. Block, J.H. (1983) Differential premises arising from differential socialisation of the sexes: Some conjectures, *Child Development*, vol. 54, p. 1335-1354.
3. Burke, M.A. (1995) *Child Institutionalization and Child Protection in Central and Eastern Europe*, Florența: Innocenti Occasional Papers.
4. Burton, J. (1993) *The Handbook of Residential Care*, London: Routledge.
5. Chakrabarti, M., Hill M. (2000) *Residential Child Care – International Perspectives on Links with Families and Peers*, Londra: Jessica Kingsley Publishers.
6. Chisholm, K. (2000) Attachment in Children Adopted from Romanian Orphanages: Two Case Studies in MCKinsey C., Claussen, A. (eds.) *The Organization of Attachment Relationships: Maturation, Culture and Context*, New York: Cambridge University Press.
7. Colton, M. J. & Hellinckx, W. - ed. (1993) *Child Care in the EC: Country-specific Guide to Foster and Residential Care*, Arena, Ashgate Publishing Ltd.
8. Cosmovici, A. (1972) *Metode pentru cunoașterea personalității*, cu privire specială la elev, București: Editura Didactică și Pedagogică.
9. Defence for Children International (1985) *Children in institutions*, Geneva: DCI.
10. Dweck, C.S.; Davidson, W.; Nelson, S.; Enna, B. (1978) Sex differences in learning helplessness, *Developmental Psychology*, vol. 14, pp. 268-276.

11. Helsinki Watch, (1990) *Romania's Orphans: A Legacy of Repression*, Vol. 2, No 15.
12. Howes, C. (1997) Children's experiences in center-based child care, *Merrill-Palmer Quarterly*, vol. 43, pp. 404-425.
13. Institutul mamei și copilului (1991) *Cauze ale instituționalizării copiilor români din leagăne și secții de distrofici*, București: United Nation's, Children Fund.
14. *International Children's Rights Monitor* 4th Quarter 1993.
15. Johnson, A., Edwards, R., Puwak, H. (1993) *Foster care and adoption policy in Romania: Sugestion for international intervention*, Child Welfare, nr. 7.
16. Lloyd B. (1998) Diferențele dintre sexe, în Moscovici S. – coord. *Psihologia socială a relațiilor cu celălalt*, Iași: Polirom.
17. Madge, N. (1994) *Children and Residential Care in Europe*, Londra: National Children's Bureau.
18. Rutter, M (1971) *Parent-child separation: psychological effects on the children*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, vol. 12, pp. 233-260.
19. Rutter, M (1986) The developmental psychopathology of depression, în Rutter, M.; Izard, C.E.; Read, P.B. (eds.) *Depression in Young People* (pp. 3-32), New York: Guilford Press.
20. Rutter, M. (1970) Sex differences in children's response to family stress, în Anthony, E.J. (ed.) *The Child in His Family*, New York, Wiley.
21. Rutter, M. (1991) *Maternal Deprivation Reassessed*, ed. a II-a, Londra: Penguin Books.
22. Stephenson, P; Anghelescu, C.; Stativa, E.; Pasti, S. (1997) *Cauzele instituționalizării copiilor din România*, București, Unicef România.
23. Șoitu, C.T.C. (2004) *Adolenșenții instituționalizați*. Editura Fundației Axis, Iași.
24. Tolfree, D. (2000) *Roofs and Roots – The care of separated children in the developing world*, Arena, Ashgate Publishing.
25. Wolkind, S.N. (1974) The components of "affectionless psychopathy" in institutionalized children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allie Disciplines*, vol. 15, pp. 215-220.